

El concepte, “que menja molt, d’un apetit insaciable” (*DIEC*), no coneix, en cat., descendents directes del llatí, com veurem, sinó que són formacions d’època romànica. *Fart* i *fartó* ocupen la major part del territori; els dos estan en relació amb *FARTUS*, participi passiu de *FARCĪRE* ‘farcir’, que en llat. del significat de ‘engreixar animals’ va passar al de ‘omplir, atipar, afartar’ (dita: “Més *fart* que la cangrena” 140); doc. al s. xv, *fartar* ha generat un bon nombre de der.: *fartera* 177, amb el suf. *-era* ‘ganes de’ (com *pesquera*); *fartuera* 94; *fartaner* 31, 32, 46, *fartanera* 15, 27, 93, 95, 97 (*fartarera* 98, amb assimilació; *enfartanera* 86, amb el prefix *en-*), format sobre *fartana* 25, 101, 102, 104, 106, 111, amb el suf. *-ana* ‘que té tendència’, com en *ploraner*; *fartaor* 157, amb el suf. *-ador* (< -ATORE); *fartís* 38, 41, 44, 103, 115, amb el suf. *-ís* (< -ICIU) que dona el sema de tendència a menjar molt (var. *farti*[θ] 100, com l’arag.); *fartu*[θ] 132, amb canvi de suf. (*-ús* < -UCEU, pejoratiu); quant al val. *fartó* (*farton* 132, 137, 139, 142-144, 146-149, 160), es tracta d’un der. del val., híbrid de *fart* i el suf. *-ó* (< -ONE) pres de l’arag. *-ón* (i potser del cast.), on té valor augmentatiu i es pot formar a partir d’un radical verbal, cosa que no passa en cat. on, a més, el suf. té valor dim.; a l’origen extern cal afegir que el mot en val. té doc. tardana (Escrig, 1851); var. *afarton* 84, *fartonot* 184 (Escrig, 1851), *afartasson* 83; compostos: *fartabèsties* 93, amb el verb *fartar* com a primer component, que és el segon en *maifart* 44 (cf. *paifart* ‘desagraït’ 37), *malfarti*[θ] 134, al·lusius a la insatisfacció del golafre. La idea de ‘persona que menja molt, amb avidesa’ apareix en der. de *menjar* (< llat. vg. *MANDĪCARE*, cl. *MANDŪCĀRE*, der. de *MANDŪCUS* ‘fartaner, golafre’; *minjar* 40): *menjador* 4, 53, 85 (*mentxador* 162), *molt menjador* 81, 82, *minjador* 122 (*mintjador* 143, 147, *mintxador* 87, 160), *menjadora* 1, *m.* (pron. *menjad*[u]ra), tots ells amb el suf. *-ador*, *-adora* (< -ATORE); *menjaire* 30, *gros menjaire* 3 (amb estructura sintàctica presa del fr.), *fort menjaire* 13 (*fort* ← fr.), tots ells amb el suf. *-aire*, d’origen occità (< -ATOR), d’ús en cat. or., especialment en ross., però absent de fet del val. i del bal.; algunes comparacions subratllen l’avidesa de menjar: *menja com un trabuc* 80, 84 i *menja com una llima nova* 84; *embuder* 76, 152, relacionat amb *embut* (< llat. tardà [TRAJECTORIUM] *IMBŪTUM* ‘conducte amarat, impregnat’) o amb el verb *embudar*, *-ir* ‘alimentar excessivament’; *tragó* 164, 181, 183, 187 i *tragon* (var. *dragon* 40), adaptació i adopció, respectivament, del cast. *tragón*, on ja es documenta des del s. XIII, i seria potser un der. de *TRACŌNEM, var. de *DRACŌNEM* ‘monstre devorador’ aplicat, per metàfora, a un individu insaciablement menjador; var.: *tragalon* 190 i el compost *tragabales* 145; *gloton* 187 també és pres del cast., on, atestat des del s. XIII, prové del llat. *GLUTTŌNEM*, origen del cat. ant. *glotó* (i de *glot*, cas nominatiu *GLUTTO*); l’alg. *angulloni* 85, format a partir del logudorès *ingullire*, on és pres del cast. *engullir*.

Un grup de mots depenen de la capacitat d’embotir menjar, com *tip* (s. XIX) 53, 67, 117, 120, 123, deverbal de *tibar* ‘posar tibant; acumular’ (potser *estibar*), esdevingut ‘àpat abundant’ i d’aquí l’adj. *atipat*; *triper* 40, 138, compost de *tripa*, d’origen incert, i el suf. cast. *-ero*; *butxaron* 189, probable augmentatiu castellanitzant del cast. *buche*, mot expressiu per a ‘estómac,

objecte de forma voluminosa’ (cf. mall. *butza*, *betza*, *bitza*); *sempre té un budell buit* 41. La comparació amb la voracitat d’alguns animals o animalons també ha donat resultats: *gaús* ‘ocell rapaç nocturn’ 21 (var. *gagús* 89), d’origen incert, i potser la seva var. veïna *garfús* 20; *buitre* ‘volor, ocell carronyer’ 145 (cf. *panxada de volor* ‘menjada excessiva’) (← cast. *buitre*, que ja es doc. en cat. des del s. xv i avui coneix una àrea àmplia especialment en cat. occ.; cf. *PALDC*, VII, mapa 1028); *querós* 178, der. de *quera* (< *CARĪES* ‘podridura’) ‘cuc rosegador’; *muec* ‘cuc solitari’ 18; *afram* 11, de *aferam*, col·lectiu (< *-am* < -AMEN) singularitzat de *fer* ‘salvatge’ (< *FĒRUS*), amb pròtesi i síncope vocàlica (com *però* > dial. *pro*), ‘conjunt d’animals salvatges’ → ‘animal salvatge’ (cf. oc. *aframit* ‘famèlic’, Verdager, 2002).

El sentit de ‘desitjós [de menjar]’ és a l’origen de mots com *afamat* 14, 23, der. de *fam* (< *FAMES*; cf. *fam calina* ‘fam canina’ 77), *framolenc* 183, amb inserció de bategant; *gamut* 17, 37, der. de *gana* (< d’origen incert, potser germ. *GANŌ) (cf. *aganit* ‘raqútic’ 11); *golós* (s. XIV) (< *GULOSUS* ‘golafre’), der. de *GŪLA* ‘gola, coll, boca’, com *golut*, amb els suf. *-ós* (< -OSSU) i *-ut* (< -UTU) respectivament (var. *guigolut* 38); semblantment al darrer, *gorjut* 28, der. de *gorja* (← fr. *gorge*); *golafre* (s. XIV), mot propi del cat., té relació amb *gola* potser sobre una arrel preromana *GUOR/GUER* ‘omplir’ (*DECat*), amb les var. *golafre* 73, amb dissimilació eliminatòria de líquides, *galafre* 96, amb assimilació a la vocal tònica (veg. Veny, 1999 c), i que en val. també vol dir ‘mala persona’; *golifart* 6 sembla un compost de *gola* i *fart*, amb la var. *galifardero* 88; *envejós* ‘d’un desig immoderat’ 173, der. de *enveja*; *engru*[θ]iós 108, var. de l’arag. *angu*[θ]ioso (*Andolz*; Mostolay, 2007), del llat. *ANGUSTIOSUS* (der. de *ANGUSTIA* > *angu*[θ]ia) ‘estret, necessitat’, amb vacil·lació del segment inicial *an-/en-* i epèntesi de [r]; *aprofitós* ‘que satisfà el desig’ 178, der. de *profit* (< *PROFĒCTUS*, de *PROFĪCĒRE* ‘aprofitar’); *delirut* 44, “que té *delir* [‘anhel’]” (< *DELĪRIUM, var. de *DELĪRIUM*).

Altres unitats són una ampliació de sentit des de ‘llaminer’: *llépol* 161, resposta dubtosa, der. de *llepar*, d’origen incert, potser preromà; *gormand* 12, 49, 60, 64, 92, 99, 107 (← fr. *gourmand*); o presenten una formulació sintagmàtica (*sempre té un budell buit* 41) o comparativa (“té més gana que un empleat de nou” 112).

Finalment, registrem mots de motivació dubtosa o no aclarida com *galera* 10, 92 (“és una galera”), potser per la quantitat nombrosa de galiots per nodrir; *desotra* 7 (pron. [dɛz'otrə]), potser de l’oc. *desoltrar* ‘excedir’; *desolut* 90 (var. castellanitzant *dessoluto* 94) < *dissolut* ‘de costums relaxats’ (< *DISSOLŪTUS*); *petillero* 154, *calafate* 186.

Històricament, dels noms llatins d’aquest concepte, *HELLUO*, *-ONIS*, *GLUTTO*, *-ŌNIS*, *COMESSATOR* ‘a qui agrada assistir a grans tiberis’, no queda cap descendent genuí en cat. (només en cat. ant. *glotó*), mancança suplerta per una frondosa creativitat romànica on *golafre*, *fart*, *fartó* es reparteixen gran part del domini.

Són mots normatius *golafre*, des del *DOrt*, 1917; *fart*, *fartaner*, *golós*, *golut*, *menjador*, *gorjut*, *gormand*, *tip*, *afamat*, des del *DG*₁, 1932; *fartó*, des del *DIEC*₁, 1995.